

**РИЗИКИ ТА ЗАГРОЗИ ПІДПРИЄМСТВА:
ПІДХОДИ ДО ТРАКТУВАННЯ ТА УТОЧНЕННЯ ЇХНЬОЇ СУТІ**

© Селюченко Н.Є., Климаш В.М., 2011

Розглянуто трактування понять «ризик» та «загроза» різними авторами, проаналізовано підходи до їхнього розмежування. На основі проведеного аналізу уточнено зміст цих понять.

Ключові слова: ризик, загроза, вигоди, втрати.

N. Sel'uchenko. V. Klimash
Lviv Polytechnic National University**RISKS AND THREATS ENTERPRISES:
APPROACHES TO THE INTERPRETATION AND REFINEMENT
OF THEIR SUBSTANCE**

The article deals with the interpretation of the concepts of "risk" and "threat" by various authors, analyzed the approaches to their separation. From the above analysis clarifies the content of these concepts.

Key words: risk, risk, profits, loss.

Постановка проблеми. Руйнування адміністративних підходів до управління економікою та забезпечення діяльності суб'єктів господарювання у перехідний період, період формування ринкової економіки пов'язані з появою низки негативних чинників впливу на функціонування підприємств, які характеризують як ризики, небезпеки, загрози. Урахування цих чинників у процесі прийняття управлінських рішень знижує ймовірність недоотримання (втрати) доходу чи прибутку, погіршення фінансового стану, виникнення кризової ситуації чи банкрутства підприємства. Ця проблема є вкрай актуальною на сучасному етапі, який характеризується виникненням світової економічної кризи, неможливістю економічних систем навіть високорозвинених країн подолати цю кризу. Тому важливим є питання удосконалення ризик-менеджменту, систем економічної безпеки суб'єктів господарювання, що вимагає подальшого розширення та поглиблення теоретичної бази.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням ризиків підприємницької діяльності, загроз економічній безпеці суб'єктів господарювання займаються багато фахівців у галузі економіки. Зокрема, ризикам присвятили свої праці такі вітчизняні науковці, як В.В. Вітлінський, Г.І. Великоіваненко, В.М. Гранатуров, С.М. Ілляшенко, О.Є. Кузьмін, О.Г. Мельник, О.В. Піскунова, О.Б. Шевчук. Проблеми формування економічної безпеки суб'єктів господарювання досліджують О.І. Барановський, Т.Г. Васильців, В.І. Волошин, В.М. Геєць, А.М. Гуменюк, І.П. Мігус, С.М. Лаптев, М.Ю. Погосова, Н.Н. Пойда-Носик, С.М. Шкарлет та ін.

Попри численні дослідження, які проведені у цих напрямках, ще й сьогодні немає чіткого та однозначного трактування таких понять, як «ризик» та «загроза». У літературі, де розглядають питання управління ризиками, термін «загроза» використовують для трактування суті ризиків. Праці, присвячені проблемам підвищення економічної безпеки суб'єктів господарювання, містять

термін «ризик» як синонім чи доповнення до категорії «загроза». Класифікуючи ризики та загрози, науковці виділяють фактично однакові ознаки. Одне й те саме явище, дію або чинник у працях щодо дослідження ризиків зараховують до певної класифікаційної групи ризиків, а в публікаціях щодо економічної безпеки суб'єктів господарювання їх характеризують як певний вид загроз. Усе це істотно ускладнює діагностику негативних впливів на діяльність підприємства та урахування їх у процесі прийняття управлінських рішень.

Цілі статті. Відсутність єдиних поглядів на трактування понять «ризик» та «загроза» зумовлює необхідність їхнього уточнення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін «ризик» у різних мовах означає близькі поняття: грецькі слова «*ridsikon*», «*ridza*» у перекладі означають скеля; в італійській мові *risiko* – небезпека, загроза і *risicare* – лавірувати між скелями; у французькій *risque* – оминати стрімчак, скелю. Як зазначає В.В. Вітлінський, зв'язок цих перекладів зі словом «скеля» є не випадковим, бо зіткнення з прибережною скелею у мореплавців вважалося найбільшою небезпекою [7, с. 7]. Отже, слово «ризик» у багатьох європейських мовах інтерпретується як відчуття небезпеки та загрози. Китайський вираз ризику «WEI-J» поєднує два слова: «WEI» – нещастя та «J» – шанс. Ієрогліфічний знак китайського «WEI» майже повністю відповідає значенню японського «KI» з виразу «KI-KEN» – «випадок, шанс». І китайський, і японський ієрогліфічні знаки мають семантичне насичення «ризик» [4, с. 252–253].

Підходи окремих науковців до визначення поняття «ризик» наведено у табл.1.

Таблиця 1

Визначення поняття «ризик» у вітчизняній та зарубіжній літературі

Джерело	Визначення поняття
Фінансовий словник-довідник [17]	ймовірність зазнати втрат очікуваної економічної користі або прямих збитків через появу непевної події
Словник фондового ринку [16]	рівень загрози збитків, які можуть статися внаслідок якоїсь несприятливої події, або ймовірність неотримання очікуваного прибутку чи навіть часткової або повної втрати коштів, які вкладено у цінні папери
Райзберг Б. А. Современный экономический словарь [14]	небезпека, загроза, що зумовить деякі можливі події, небезпека виникнення шкоди, збитків
Борисов А.Б. Большой экономический словарь [5]	випадковість або небезпека, які носять можливий, а не відворотний характер, і можуть бути причинами збитків
Вітлінський В.В., Великоіваненко Г.І. [7, с. 56]	економічна категорія, яка відображає характерні особливості сприйняття зацікавленими суб'єктами економічних відносин об'єктивно існуючих невизначеності та конфліктності, іманентних процесам цілепокладання, управління, прийняття рішень, оцінювання, що обтяжені можливими загрозами та невикористаними можливостями
Ілляшенко С.М. [8, с. 10]	можливість або загроза відхилення результатів конкретних рішень або дій від очікуваних
Грабовий П.Г., Петрова С.Н., Полтавцев С.И. и др. [15]	загроза втрати підприємством частини своїх ресурсів, недоотримання доходів або появи додаткових витрат у результаті здійснення конкретних видів діяльності
Кулагін О.А. [10]	спрямовані на досягнення мети дії, які супроводжуються ймовірностями невдачі, небезпеки і провалу

Пояснюючи сутність «ризик», окремі науковці використовують терміни «загроза», «небезпека». Тому детальніше розглянемо зміст цих понять.

Академічний тлумачний словник української мови [3] містить такі визначення:

загроза – можливість або неминучість виникнення чогось небезпечного, прикрого, важкого для когось, чогось. Те, що може заподіювати будь-яке зло, якусь неприємність;

небезпека – можливість якогось лиха, нещастя, якоїсь катастрофи, шкоди тощо. Стан, коли комусь, чомусь щось загрожує.

Отже, для пояснення змісту одного слова використано інше, і з наведених тлумачень можна зробити висновок, що ці слова є синонімами.

Аналогічну ситуацію бачимо у законі України «Про основи національної безпеки України» [2], де констатовано, що загрози національній безпеці – це наявні та потенційно можливі явища і чинники, що створюють небезпеку життєво важливим національним інтересам України.

Узагальнюючи існуючі підходи до визначення поняття «небезпека» в економічній літературі, М.Ю. Погосова [12] робить висновок, що «небезпека – це існуюча або потенційна можливість дії загрози, вплив якої може завдати шкоди будь-якому суб'єкту чи об'єкту». Даючи визначення «небезпеки», науковець використовує термін «загроза». Крім того, вона зазначає, що «поняття «загроза» і «небезпека» є близькими за суттю, оскільки обидва визначають причину можливості погіршення стану суб'єкта чи об'єкта». Враховуючи вищенаведені тлумачення українських слів «загроза» та «небезпека», погоджуємося з цим твердженням.

Далі автор схиляється до точки зору М.В. Сунгуровського, який під загрозою розуміє «явище, чинник (сукупність чинників), що здатні реально створити умови або стати причиною повної або часткової неможливості реалізації інтересів». На нашу думку, наведене визначення потребує уточнення. Під «неможливістю реалізації інтересів» в економіці можна розуміти, наприклад, неможливість вийти на нові ринки збуту продукції. Така ситуація, безперечно, не дає змоги розширити обсяги діяльності підприємства та отримувати додатковий прибуток, тобто реалізувати окремі цілі бізнесу. Однак вона не обов'язково погіршує фінансовий стан підприємства. Висновок про загрозовий характер цієї ситуації можна робити, лише знаючи її причини (чинники, що створили такі умови, – за М.В. Сунгуровським). Наприклад, якщо причиною є нижча якість продукції підприємства порівняно з продукцією конкурентів, то протягом певного періоду її можна подолати. Якщо ж у підприємства відсутні фінансові та матеріальні ресурси, кваліфікований персонал, що не дасть змоги підвищити конкурентоспроможність продукції, то у майбутньому можуть погіршитися показники його виробничо-господарської діяльності, фінансовий стан, і це може спричинити загрозу банкрутства підприємства та його ліквідації. Отже, у такому випадку можна говорити про загрозу, яка виникла у результаті неефективного менеджменту. В іншому випадку «неможливість реалізації інтересів» може бути результатом дій керівництва в умовах невизначеності, коли неможливо передбачити подальший розвиток подій. Крім того, у разі «часткової неможливості реалізації інтересів» стан підприємства може навіть покращатися. Отже, з вищенаведеного визначення загрози не можна зробити однозначний висновок, що за умови її реалізації «погіршиться стан суб'єкта чи об'єкта». На нашу думку, це визначення більше характеризує ризик.

Т.Г. Васильців у монографії «Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення» зазначає, що можливість появи економічних загроз і небезпек для підприємництва виникає насамперед через конфлікт інтересів суб'єктів підприємницького середовища (а також засобів їхнього досягнення) і дії чинників зовнішнього та внутрішнього середовища його функціонування [6, с. 26]. На думку науковця, неузгодженість інтересів може створити загрозу розвитку бізнесу. У цьому трактуванні загроз також не йдеться про шкоду, втрати, погіршення стану.

Далі автор стверджує, що «усвідомленню сутнісних характеристик загроз ... сприятиме їх типологізація». Науковець розглядає класифікацію загроз, вживаючи одночасно такі терміни, як «небезпеки», «ризики», «несприятливі чинники впливу», «негативні прояви», «перешкоди» [6, с. 26–41]. Причому «типологізацію системних ризиків та загроз економічної безпеки підприємництва» він подає, як «системні ризики економічної безпеки підприємництва, які чинять загрозу існуванню підприємництва як сфери діяльності в умовах ринкової трансформації економіки» [6, с. 27]. Тобто у цьому випадку автор розглядає загрозу як похідну від ризику, як чинник, який виникає внаслідок дії ризику. Аналогічний підхід простежуємо і в таких твердженнях автора:

«ризик функціонування і розвитку підприємництва у поєднанні з іншими негативними проявами ... призводять до виникнення загроз, які чинять не лише негативний, а й часто непереборний вплив як на розвиток підприємництва, так і на існування його як сфери діяльності загалом» [с. 33–34]; «проведена класифікація ризиків дозволяє ... врахувати можливість появи системних ризиків підприємництва (які чинять загрозу не лише його розвитку, але й функціонуванню як сфери діяльності)» [6, с. 41].

До того ж, характеризуючи різні види негативних впливів на діяльність підприємства, Т. Васильців вживає терміни «ризик» і «загроза» як синоніми: «... доцільно розглядати ті сфери, в яких можуть виникати загрози економічній безпеці підприємництва, зокрема, за напрямками: виробничі, галузеві, політичні, економічні, фінансові, інноваційні та юридичні ризики» [с. 28]; «до ризиків економічної безпеки підприємництва, які можна частково попередити, необхідно віднести серйозні системні загрози» [6, с. 31]; «за походженням загрози економічній безпеці підприємництва доцільно поділяти на внутрішні ... та зовнішні Відмінність між внутрішніми та зовнішніми ризиками полягає у тому, чи зумовлені вони діями (бездіяльністю) суб'єктів системи економічної безпеки підприємництва чи інституціями її зовнішнього середовища» [6, с. 33]. Отже, як бачимо, твердження автора не дають можливості провести межу між ризиками та загрозами.

Досліджуючи ризики банківської діяльності, О.І. Барановський погоджується «з думкою, що перехід ризику в загрозу починається тоді, коли з'являються негативні якісні зміни в економічних системах, що пов'язані зі значними фінансовими втратами, збитками, які спричиняють банкрутство», і робить висновок, що «загроза є специфічною формою ризику». Автор підтримує точку зору Л.М. Перехрест щодо взаємозв'язку між поняттями «ризик» і «загроза» [4, с. 261]:

ризик стосовно загрози є первинним, тоді як загроза вторинна і впливає з ризику;

ризикуючи, банк може отримати як збитки, так і доходи, тоді як реалізація загрози не приносить доходи чи прибутки;

ризик – неминучий супутник банківської діяльності, тоді як загроза може виникати тільки за наявності певних умов;

залежність між рівнями ризику і фінансової безпеки зворотна: чим вищий рівень фінансового ризику, тим нижчий рівень фінансової безпеки, і навпаки.

Розглядаючи фінансову безпеку акціонерних товариств, Н.Н. Пойда-Носик під фінансовим ризиком розуміє «ймовірність втрати підприємством частини своїх ресурсів, недоотримання доходів чи появи додаткових витрат в результаті здійснення певної виробничої чи фінансової діяльності». Загрози фінансовій безпеці він визначає як «потенційні або реальні дії, об'єктивні та суб'єктивні явища у непередбачуваних для підприємства умовах, що порушують стан захищеності суб'єкта підприємницької діяльності і здатні призвести до припинення його діяльності або до значних фінансових та інших втрат». Автор стверджує, що за своєю суттю «ризик виступають джерелами загроз для фінансової безпеки, оскільки саме ризик генерує потенційну можливість завдання шкоди суб'єкту господарювання» [13].

Протилежної точки зору дотримуються І.П. Мігус та С.М. Лаптев [11]. Під загрозою вони розуміють «певну подію, що впливає на діяльність суб'єктів господарювання». А «ризик», на їхню думку, є «результатом впливу загроз на господарську діяльність суб'єктів господарювання». Важко погодитися з цим твердженням, оскільки одні події можуть мати як позитивний, так і негативний вплив на діяльність підприємства, інші – лише негативний (наприклад, техногенні катастрофи або стихійні лиха).

Реалізація загрози завдає лише шкоди, погіршує стан (згідно зі змістом цього слова). А ризик може бути пов'язаний як із втратами, так і з додатковими надбаннями (шансом). Для підтвердження цього наведемо приклад. У ст. 42 Господарського кодексу України [1], зокрема зазначено, що підприємництво здійснюється на основі комерційного розрахунку та власного комерційного ризику. Метою підприємницької діяльності є отримання прибутку, а ризик є невід'ємним чинником процесу прийняття господарських рішень. Отже, кожен підприємець, приймаючи управлінські рішення, іде на

певний ризик, у результаті якого він отримає вигоду або ж буде мати втрати. У цьому разі аж ніяк не можна говорити про загрозу, пов'язану з його рішеннями. Загроза бізнесу може виникнути лише у разі несприятливого розвитку подій, тобто можна стверджувати, що загрози виникають, зокрема, у результаті прийняття ризикових рішень. І навіть стихійне лихо, через яке може бути завдано значної шкоди аж до втрати бізнесу, варто трактувати як загрозу, що виникає у результаті прийняття рішення про вкладення капіталу у підприємницьку діяльність (а не в цінні папери, наприклад).

Загрози гальмують розвиток підприємства або ж зумовлюють припинення його функціонування. Ризикові дії керівництва розглядають як рушійну силу підприємництва. Більшість успішно працюючих підприємств зобов'язані своїми успіхами розробленню і виведенню на ринок нових товарів, упровадженню нових методів виробництва і збуту, проникненню на нові ринки, хоча це і пов'язано з ризиком. Бездіяльність у сфері бізнесу пов'язана з ризиком невикористаних можливостей [8, с. 10].

У роботі [7] автори виділяють чисті та фінансові ризики. Вони зазначають, що «наслідками чистих ризиків можуть бути лише збитки. До них можна зарахувати майнові, виробничі, транспортні, екологічні та інші ризики. Фінансові (спекулятивні) ризики можуть призвести як до збитків, так і спричинити додатковий виграш». Враховуючи це, можна стверджувати, що саме чисті ризики однозначно створюють загрози для підприємства, а фінансові ризики не варто ототожнювати з загрозами, оскільки вони можуть мати як позитивний, так і негативний результат, тобто лише за певних обставин вони можуть стати джерелом загроз.

У літературі з питань економічної безпеки зустрічається таке трактування загроз: потенційні або реальні умови, фактори чи дії фізичних та юридичних осіб, що порушують нормальний фінансово-економічний стан суб'єктів підприємницької діяльності і здатні заподіяти великої шкоди аж до припинення його діяльності [9, с. 41]. До того ж автор зробив такі уточнення [9, с. 41–42]:

загрозою економічній безпеці підприємства не можна вважати будь-яку дію, яка може мати негативні наслідки (наприклад, інвестування коштів у цінні папери, упровадження нових технологій, організацію виробництва нової продукції він характеризує як «ризиковані дії керівництва»);

загрозою можна визнати ті потенційні чи реальні дії, які свідомо спрямовані на незаконне одержання певної вигоди від економічної дестабілізації підприємства та нанесення йому збитку;

загрози характеризуються порушенням чинного законодавства, отже, мають протиправний і корисливий характер.

Висновки і перспективи подальших досліджень: 1. У сучасній науковій літературі не існує єдиного підходу до визначення понять «ризик» та «загроза». Термін «загроза» найчастіше зустрічається у дослідженнях, пов'язаних з економічною безпекою підприємства. До того ж науковці часто його використовують для пояснення сутності «ризик», вивченням якого займається наука «ризикологія».

2. Прийняття управлінських рішень у сфері бізнесу фактично завжди пов'язане з ризиком. Ризику немає у тому разі, коли події можуть розвиватися лише за одним відомим сценарієм (незалежно від результату). Наслідком реалізації ризику можуть бути як додаткові вигоди, так і додаткові витрати чи втрати. Реалізація загроз пов'язана виключно з втратами, шкодою. Отже, можна стверджувати, що загрози виникають у разі реалізації подій за несприятливим сценарієм, тобто є похідними від ризику.

3. Конкуренція у підприємницькому середовищі, наявність певної свободи дій суб'єктів господарювання, суб'єктивні особливості осіб, що приймають рішення, створюють умови як для прийняття ризикових рішень, які не суперечать чинному законодавству, так і для вчинення незаконних та корисливих дій з метою отримання конкурентних переваг чи особистої вигоди. Ризикові рішення мають правовий характер і за успішної реалізації забезпечують стабільність функціонування підприємства у поточному періоді та економічний розвиток у перспективі. У разі небажаного ходу подій, які супроводжуються додатковими витратами, втратами, особи, що приймають такі рішення, не несуть правової відповідальності. У той самий час будь-які загрози

завжди мають дестабілізуючий характер. А незаконні рішення та дії важко зарахувати до ризику (особливо у правовому суспільстві). Рано чи пізно їх виявляють, у результаті чого може бути завдана істотна шкода бізнесу аж до його ліквідації, а зловмисники понесуть відповідні покарання.

Отже, ризик є ширшим поняттям, ніж загроза. Ризикові рішення формують умови для виникнення загроз. Однак не усі загрози є результатом прийняття ризикових рішень. Враховуючи це, у подальших дослідженнях плануємо доповнити отримані результати щодо розмежування понять «ризик» та «загроза» на основі аналізу існуючих підходів до класифікації ризиків і загроз.

1. Господарський кодекс України // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. 2. Закон України «Про основи національної безпеки України» № 964-IV від 19.06.2003 р. // Офіційний вісник України – 2003. – №29. – С. 38. 3. Академічний тлумачний словник української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sum.in.ua/s>. 4. Барановський О.І. Фінансові кризи: передумови, наслідки і шляхи запобігання: монографія / О.І. Барановський. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2009. – 754 с. 5. Большой экономический словарь / [авт.-уклад. А.Б. Борисов]. – М.: Книжный мир, 2001. – 895 с. 6. Васильців Т.Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення: монографія / Т.Г. Васильців. – Львів: Арал, 2008. – 384 с. 7. Вітлінський В.В. Ризикологія в економіці та підприємстві: монографія / В.В. Вітлінський, Г.І. Великоіваненко. – К.: КНЕУ, 2004. – 480 с. 8. Ілляшенко С.М. Економічний ризик: навч. посіб. – 2-ге вид., доп., перероб. / С.М. Ілляшенко. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 220 с. 9. Камлик М.І. Економічна безпека підприємницької діяльності. Економіко-правовий аспект / М.І. Камлик. – К.: Атіка, 2005. – 432 с. 10. Кулагин О.А. Принятие решений в организациях / О.А. Кулагин. – СПб.: Сентябрь, 2002. 148 с. 11. Мігус І.П. Необхідність розмежування понять «загроза» та «ризик» при діагностиці економічної безпеки суб'єктів господарювання / І.П. Мігус, С.М. Лантєв [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=821>. 12. Погосова М.Ю. Структурно-логічний аналіз поняття «Фінансова безпека підприємства» / М.Ю. Погосова // Наука й економіка. – 2008. – № 3. – С. 258–263. 13. Пойда-Носик Н.Н. Ризики і джерела загроз фінансовій безпеці акціонерних товариств у сучасних умовах / Н.Н. Пойда-Носик [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.teologia.org.ua/20110920172/statti/dokladi/riziki-i-djerela-zagroz-finansoviie-bezpeci-akcionernix-tovaristv-u-suchasnix-umovax-172.html. 14. Современный экономический словарь / [укл. Б.А. Райзберг та ін.]. – М.: ИНФРА-М, 2002. – 480 с. 15. Риски в современном бизнесе / П.Г. Грабовый, С.Н. Петрова, С.И. Полтавцев и др. – М.: Аланс, 1994. – 200 с. 16. Словник фондового ринку / [укл. А.Т. Головка та ін.]. – К., 1999. – 288 с. 17. Фінансовий словник-довідник / [ред.-упор. М.Я. Дем'яненко]. – К.: ІАЕУААН, 2003. – 555 с.